

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**A MEZŐGAZDASÁGI VÁLLALKOZÁSOK
FELSZÁMOLÁSÁHOZ VEZETŐ OKOK ELEMZÉSE**

Kotormán Annamária

Témavezető:

Dr. Kozma András

professor emeritus, a mezőgazdasági tudományok kandidátusa

DEBRECENI EGYETEM

**Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori
Iskola**

Debrecen, 2009

**DEBRECENI EGYETEM
AGRÁR- ÉS MŰSZAKI TUDOMÁNYOK CENTRUMA
GAZDÁLKODÁSTUDOMÁNYI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI
KAR
SZÁMVITELI ÉS PÉNZÜGYI INTÉZET**

**IHRIG KÁROLY GAZDÁLKODÁS- ÉS
SZERVEZÉSTUDOMÁNYOK
DOKTORI ISKOLA**

Doktori iskola vezető: Dr. Szabó Gábor, a közgazdaságtudomány doktora

**A MEZŐGAZDASÁGI VÁLLALKOZÁSOK
FELSZÁMOLÁSÁHOZ VEZETŐ OKOK ELEMZÉSE**

Kotormán Annamária

Témavezető:
Dr. Kozma András
professor emeritus, a mezőgazdasági tudományok kandidátusa

Debrecen, 2009

1. A kutatás célkitűzései

Piacgazdasági körülmények között nélkülözhetetlen a rosszul működő, életképtelen vállalkozások piacról történő kivezetésének jogi szabályozása. A szabályozás módja a világ országaiban különböző, célja azonban mindenhol azonos: az átmenetileg fizetéseképtelen, de tevékenységét hosszabb távon folytatni képes vállalkozások talpra állítása, és a tartósan fizetéseképtelen vállalkozások működésének megszüntetése. A működés- és fizetéseképtelen vállalkozások megszüntetése lehetővé teszi, hogy a tevékenységüket szolgáló eszközök hatékonyan kerüljenek felhasználásra, értékteremtő képességük kihasználásra kerüljön. (CSÓKE, 1993)

Magyarországon a fizetéseképtelenségi eljárásokra vonatkozó előírásokat az 1991. évi XL. törvény a csődeljárásról, a felszámolási eljárásról (későbbiekben Csődtörvény) tartalmazza, melynek 1992. évi bevezetésével a jogalkotók elsődleges célja az volt, hogy lehetővé tegyék az 1990-es évek elején mutatkozó, a nemzetgazdaságban ekkor már komoly problémát jelentő körbetartozások, a súlyosbodó és egyre gyakoribb likviditási problémák, a gazdálkodó szervezetek tartós fizetéseképtelenségének gyors megszüntetését csőd- és felszámolási eljárások alkalmazásával. (ERDŐS, 2007) A törvény hatálya a gazdálkodó szervezetekre terjed ki. A Csődtörvény értelmében gazdálkodó szervezetnek minősül az állami vállalat, a tröszt, az egyéb állami gazdálkodó szerv, a szövetkezet, a gazdasági társaság, a közhasznú társaság, az egyes jogi személyek vállalata, a leányvállalat, a vízgazdálkodási társulat (a víziközmű-társulat kivételével), az erdőbirtokosság társulat, az önkéntes kölcsönös biztosító pénztár, a magánnyugdíjpénztár, az egyesülés, a sportegyesület és a sportszövetség. (CSÓKE, 1997)

A Csődtörvény alapján a *fizetéseképtelenségi eljárások két formája különböztethető meg*:

- *A csődeljárás, melynek során az adós – a csődegyezség megkötése érdekében – fizetési haladékot kezdeményez, illetve csődegyezség megkötésére tesz kísérletet. (Csődtörvény 1.§ (2))*

- A *felszámolási eljárás*, melynek célja, hogy a fizetéképtelen adós jogutód nélküli megszüntetése során a hitelezők a Csődtörvényben meghatározott módon kielégítést nyerjenek (Csődtörvény 1.§ (3)).

A két eljárás közötti *különbség*, hogy amíg a *csődeljárás célja a fizetési nehézségekkel küzdő vállalkozás talpra állítása*, addig a *felszámolási eljárásé a tartósan fizetéképtelen vállalkozás jogutód nélküli megszüntetése*. (ERDŐS, 2001)

A Csődtörvény 1993. évi módosításával a kötelező öncsőd intézménye megszűnt, ettől kezdődően a csődeljárás megindítása fizetéképtelenség esetén sem volt kötelező, mely lehetővé tette a vállalkozások válságának eltitkolását. Az 1993-as módosítás a csődeljárással kapcsolatos határidőket is módosította úgy, hogy azok betartása az eljárás lefolytatását lehetetlenné tette. (CSŐKE, 2002) A két módosítással a csődeljárások az 1993-as év után gyakorlatilag kivezetésre kerültek a hazai fizetéképtelenségi joggyakorlatból. Az évente újonnan megindult felszámolási eljárások száma napjainkig is folyamatos emelkedést mutat. A Creditreform Magyarország 1996. és 2008. között végzett felmérései szerint 2008-ban már 11.322 volt az újonnan indult felszámolások száma, mely az 1996-os évinek több mint 250%-a.

A gazdálkodó szervezetek nagyarányú fizetéképtelensége az ország gazdaságára nézve kedvezőtlen, hiszen a felszámolt vállalkozások munkavállalói nagy valószínűséggel munkanélkülivé válnak, ami egyrészt növeli az állam kiadásait a számukra fizetendő munkanélküli járadék, esetleg szociális segélyek miatt; másrészt a munkanélkülivé vált korábbi alkalmazottak jövedelmének csökkenése keresletcsökkenést idézhet elő, mely a gazdaság többi szereplőjének jövedelmére is negatív hatással lehet. A felszámolásokkal összefüggésben felmerült állami többletkiadás a felszámolás alatt álló szervezetek részére a Munkaerő Piaci Alapból nyújtható, visszatérítendő bértámogatás. (SZOCIÁLIS ÉS MUNKAÜGYI MINISZTERIUM, 2007) A vállalkozások felszámolása mindezekon túlmenően az állam számára további adó- és járulékos bevétel csökkenéssel jár együtt: egyrészt a vállalkozás által közvetlenül megfizetett adók- és járulékok kiesése miatt, másrészt a gazdálkodó szervezet megszűnésében kedvezőtlenül érintett partnerek (szállítók, vevők) és munkavállalók adó- és járulékbefizetései is csökkenhetnek.

Fentiek alapján levonható a következtetés, hogy minden országnak, így Magyarországnak is elsődleges társadalmi és gazdasági érdeke a hatékony, életképes vállalkozások működésének fenntartása. Természetesen szükséges a rosszul működtetett, nem hatékony szervezetek megszüntetése, de elsődleges célként mindig a nehéz helyzetbe került vállalkozások megmentését kell kitűznie a jogalkotóknak és az érintett piaci szereplőknek is. (FELSZÁMOLÓK ÉS VAGYONFELÜGYELŐK ORSZÁGOS EGYESÜLETE, 2004)

A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásának az ágazat sajátos helyzetéből fakadóan a fentiekén túlmenően további káros gazdasági- és társadalmi hatásai vannak:

- Az ágazat a fogyasztók élelmiszerszükségletének kielégítésében kiemelkedő jelentőségű.
- Magyarország természeti adottságainak a mezőgazdasági hasznosítása nélkülözhetetlen.
- A mezőgazdaság és az élelmiszer feldolgozás együttesen cca. 400 ezer ember megélhetését nyújtja.
- Az ágazat jelentős szerepet játszik a vidék népességmegtartó képességében.

A vállalkozások válságkezelésében, a felszámolás elkerülésében segítséget nyújthat a már felszámolás alá került vállalkozások fizetési képtelenségéhez vezető okok vizsgálata.

Kutatómunkámat *arra a hipotézisre* alapoztam, hogy *a tőkeszegény mezőgazdasági vállalkozások* – a mezőgazdaság sajátosságai miatt – *egyetlen „rossz év” alatt fizetési képtelenné, gyors segítség nélkül működési képtelenné válhatnak.* Ezek után jön a felszámolás, ami a problémákat csak látszólag oldja meg. *A fizetési zavarokhoz vezető okok feltárásával, megismerésével, azok következményeinek elhárítására és a következmények kivédésére való felkészüléssel, az önhibáján kívül bajba jutott vállalkozásoknak gyors segítségnyújtással a felszámolás többsége megelőzhető.*

Mindezek alapján kutatásom *célkitűzései* a következők:

- *a mezőgazdasági vállalkozások fizetési képtelenségét leggyakrabban előidéző tényezők feltárása;*

- *a csódhelyzet előre jelezhetőségének, a felszámolás megelőzhetőségének vizsgálata mutatószámok segítségével;*
- *a fizetésképtelenség előre jelezhetőségének vizsgálata többváltozós csőd előrejelzési modellek alkalmazásával;*
- *a mezőgazdasági vállalkozások felszámolásának megelőzésére alkalmazható eszközök feltárása.*

2. Előzmények és az alkalmazott módszerek

Tanulmányaimat a Debreceni Agrártudományi Egyetemen folytattam, melynek során megismertem a mezőgazdasági vállalkozások működésének komplex feltételrendszerét, a rendszerváltozás következtében kialakult problémáit és sajátosságait, s mindezek felhívták a figyelmet arra, hogy az agrárvállalkozások milyen könnyen válhatnak működés-, és ezzel összefüggésben fizetéképtelenné.

Ez a téma már egyetemi hallgató koromban is foglalkoztatott. 2000-ben Tudományos Diákköri Konferencia dolgozatom témájaként a mezőgazdasági vállalkozás felszámolási eljárásának számviteli feladatait választottam. Az adatgyűjtés során megállapítottam, hogy a mezőgazdasági vállalkozások felszámolásának okait bemutató elemző szakirodalom igen csekély a téma fontossága ellenére. A kutatómunkám céljából ezért a mezőgazdasági vállalkozások felszámolásának hátterében álló okok feltárását tűztem ki.

A 2000 óta végzett kutatásaim során felszámolásra került mezőgazdasági vállalkozások számviteli dokumentumai alapján vizsgáltam a fizetéképtelenség kialakulásának okait, illetve folyamatát felszámoló szakemberek segítségével. Emellett rendszeresen nyomon követtem a felszámolásokkal kapcsolatos eseményeket a Felszámoló és Vagyonfelügyelő Országos Egyesülete által kialakított internetes portál (www.foe.hu) segítségével.

Kutatásom során a fizetéképtelenségi eljárások jogi- és számviteli hátterét vizsgáltam, és összehasonlítottam a magyarországi gyakorlattal Nagy Britannia és Bulgária esetében.

A mezőgazdasági vállalkozások szorosan kapcsolódnak az élelmiszeriparhoz, ezért az élelmiszeripari vállalkozások túlélési esélyeire, ezzel összefüggésben a válságmenedzselés alkalmazásának lehetőségeire vonatkozóan is kutatást végeztem.

Dolgozatomban összesen 17 felszámolás alá került mezőgazdasági vállalkozás fizetéképtelenségéhez vezető okokat vizsgáltam a felszámolást megelőző időszakok és a felszámolási eljárások számviteli dokumentációja alapján.

A vállalkozások számviteli okmányai alapján:

- a fizetéképtelenséget megelőző, illetve előidéző reálfolyamatokat, a válságot előidéző külső- és belső tényezőket tártam fel;
- vizsgáltam, hogy a felszámolási eljárást mely hitelezők kezdeményezték (szállító, adóhatóság, pénzügy, stb.) a szervezetek ellen;
- milyen jellegű tartozásokat (hitel, adótartozás, szállítóval szembeni kötelezettség) halmoztak fel.

A felszámolást előidéző tényezők meghatározását követően, azok ismeretében, megvizsgáltam, hogy *a mintában szereplő vállalkozások felszámolása előre jelezhető*, illetve elkerülhető volt e-.

Munkám során a vállalkozások beszámolóinak adataira támaszkodva *egyszerű, pénzügyi mutatószámokon alapuló elemzést végeztem*. Az elemzéshez kiválasztottam négy olyan mutatószámot, melyeket az általam tanulmányozott csődmodellekben gyakran használnak, és meghatározásuk minél szélesebb körben, az egyszerűsített éves beszámolót és az éves beszámolót készítő vállalkozások esetében is lehetséges. Az elemzést „*box-plot*” *diagram* („*dobozdiagram*”) alkalmazásával végeztem, amely alkalmas a mutatók kiütő értékeinek, eloszlásának szemléltetésére. (BRYMAN et al., 2005)

A fizetéképtelenség előre jelezhetőségének vizsgálatához az egyszerű mutatószámok mellett, három klasszikus csődmodellt alkalmaztam, az *Altman féle Z modell* nem nyilvános vállalkozásokra alkalmazható változatát, és a *Springate modell* eredeti-és javított változatát.

A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásához vezető okok vizsgálatára 24 kérdésből álló (B.1-B.24), ún. *zárt kérdésekre* épülő kérdőívet állítottam össze, vagyis a megkérdezettek *előre megadott válasz lehetőségek közül választották ki* a tapasztalataik alapján legjellemzőbbet.

A kérdőívet 110 felszámoló szakemberhez juttattam el, melyből 33 szakembertől kaptam értékelhető választ a feltett kérdéseimre. A kérdőívet az APEH Észak Alföldi Regionális Igazgatóságának felszámolásokkal foglalkozó szakembere segítségével 23 adóhatósági szakemberhez is eljuttattam, akik ugyancsak érdemi válaszokat tudtak adni kérdéseimre. A kérdőíven azonosító adatként a válaszadók megjelölték, hogy adóhatósági, vagy felszámoló szakemberként szereztek tapasztalatot a felszámolási eljárásokban (A.1); valamint, hogy szakmai tapasztalataik mely időszakra vonatkoznak

(A.2). Ezen ismérvek alapján a szakembereket kétféle szempont szerint csoportosítottam: egyrészt, hogy munkájában felszámolóként, vagy adóhatósági szakemberként érintett, másrészt, hogy mekkora a szakmai tapasztalat éveinek száma.

A szakmai tapasztalat időszaka alapján két csoportra osztottam a válaszadókat:

- 10 év feletti, a Csódtörvény 1992-es bevezetését követő időszakra vonatkozó tapasztalattal rendelkező szakemberek;
- 10 év alatti tapasztalattal rendelkező szakemberek.

A kétféle csoportosítás alapján a kapott válaszokból *kétdimenziós (A és B) gyakorisági táblázatokat* (más néven kontingencia táblázat) képeztem, melyek alapján a χ^2 próba alkalmazásával megvizsgáltam, hogy *a kapott adatok lényegesen eltérnek –e az ún. várt adatoktól.* (PEERS, 1996) *A várt adatok azok az adatok, amelyeket akkor kellene a táblázatban megkapnunk, ha a kapott válaszok és a szakemberek jellege, illetve tapasztalatai között nem állna fenn összefüggés.* Amennyiben ezek a várt adatok és a tényleges adatok nem térnek el lényegesen egymástól, akkor a két dimenzió független egymástól.

A várt adatokat úgy határoztam meg, hogy a kontingencia táblázatok megfelelő sorösszegeinek és oszlopösszegeinek a szorzatát elosztottam a végösszeggel, majd a következő képlet alkalmazásával elvégeztem a χ^2 próbát:

$$\chi^2 = \sum \frac{(k - v)^2}{v}$$

, ahol a „k” a kapott, a „v” a várt értékeket jelenti.

A képlet alapján látható, hogy *minél nagyobb a kapott és a várt értékek közötti eltérés, annál nagyobb a χ^2 értéke.*

A következő lépésben elvégeztem *a χ^2 értékek szignifikancia vizsgálatát*, vagyis a χ^2 értékeket összehasonlítottam a kontingencia táblázatok szabadságfokának megfelelő, 95%-os valószínűségi szintnek megfelelő χ^2 – eloszlás táblázat értékeivel.

1. *Ha kérdőívek alapján kiszámolt érték (χ^2) nagyobb, mint a táblázatbeli érték (χ^2 táblázat), akkor eredmény 95%-os valószínűségi szintnek megfelelően szignifikáns, a kapott és a várt érték közötti különbség nem a véletlen műve.*

2. Ha a kiszámolt érték kisebb, mint a táblázatbeli érték, akkor az eredmény a véletlennek köszönhető, a tapasztalt különbség nem szignifikáns.

(FALUS *et.al.*, 2000.)

Következő lépésként a kérdőíveket a kapott válaszok megoszlása alapján értékeltem. Azoknál a kérdéseknél, melyeknél a szakemberek jellege, illetve a tapasztalat évei alapján szignifikáns eltérés mutatkozott, valamint azoknál, amelyeknél nem szignifikáns, de jelentős eltérés mutatkozott, a válaszok megoszlását külön értékeltem a szakemberek jellege, illetve a szakmai tapasztalat évei alapján. (ERTSEY *et al.*, 2003)

A kérdőívek elemzését *Microsoft Excel 2003* és *SPSS 13.0 statisztikai program* segítségével végeztem. (KECSKEMÉTY *et al.*, 2005)

3. Az értekezés főbb megállapításai

Célkitűzéseimnek megfelelően értekezésemben megvizsgáltam, hogy *a mezőgazdasági vállalkozások felszámolásának tapasztalatai alapján melyek a fizetéseképtelenségükhöz vezető leggyakoribb okok*. Az okok feltárását felszámolásra került mezőgazdasági vállalkozások számviteli és felszámolási dokumentációja, valamint kérdőíves felmérés segítségével végeztem.

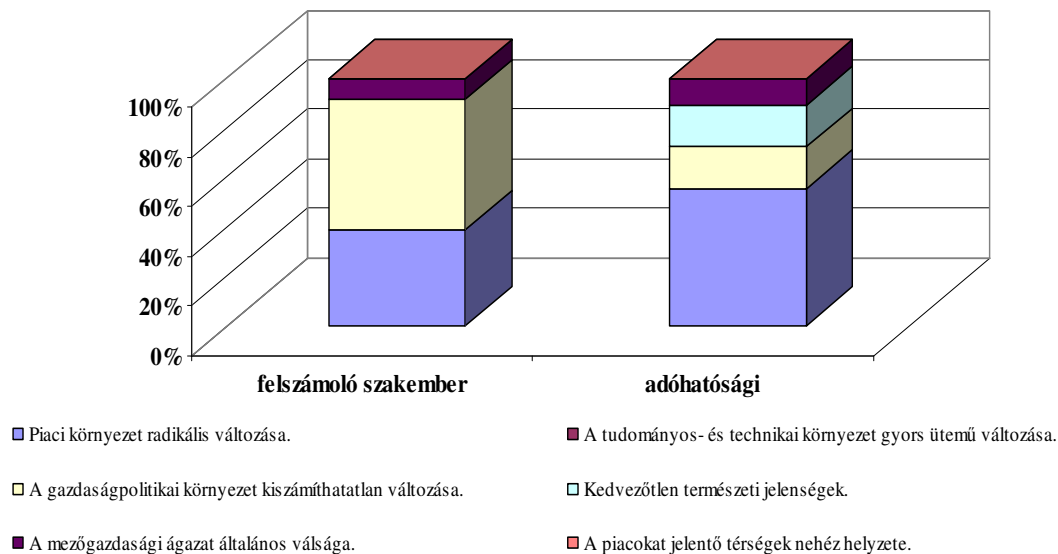
A vizsgálataim eredményeként megállapítottam, hogy *a mezőgazdasági vállalkozások felszámolásához vezető leggyakoribb okok a vállalkozástól független, külső okok*. Megállapításomat a vizsgálataim alapját képező vállalkozások felszámolásához vezető folyamatok, valamint a felszámolók és a felszámolásokban érintett adóhatósági szakemberek tapasztalatai támasztják alá.

A külső okok, mint fizetéseképtelenséget előidéző tényezők súlya a mezőgazdaság sajátos helyzetével, sajátos kockázatával magyarázható.

Az általam vizsgált vállalkozások esetében a válsághelyzetet, majd fizetéseképtelenséget előidéző, leggyakrabban előforduló külső okok a szélsőséges időjárási jelenségek (belvíz, illetve aszály), és a különböző mezőgazdasági termékek piacán jelentkező piaci zavarok voltak. Ezek mellett az átalakulás során elszenvedett vagyonszűkülés és a korábbi piacok elvesztése említhetők felszámoláshoz vezető külső tényezőként.

A vállalkozások a felsorolt külső okok kedvezőtlen hatásait azért nem tudták kivédeni, mert nem rendelkeztek elegendő tartalékkal. Ezek a tényezők ugyanis a vizsgált vállalkozásokon kívül számos másik mezőgazdasági vállalkozásra gyakoroltak kedvezőtlen hatást, melyek azonban nem váltak fizetéseképtelenné, mert megfelelő pénzügyi- és vagyoni háttérrel rendelkeztek.

A kérdőíves felmérésben résztvevő adóhatósági és felszámoló szakemberek válaszai alapján a mezőgazdasági vállalkozások csődhelyzetéhez vezető leggyakoribb külső okok a gazdaságpolitikai intézkedések kiszámíthatatlansága, a piaci környezet radikális változása, a valamint a kedvezőtlen természeti jelenségek. (1. ábra)

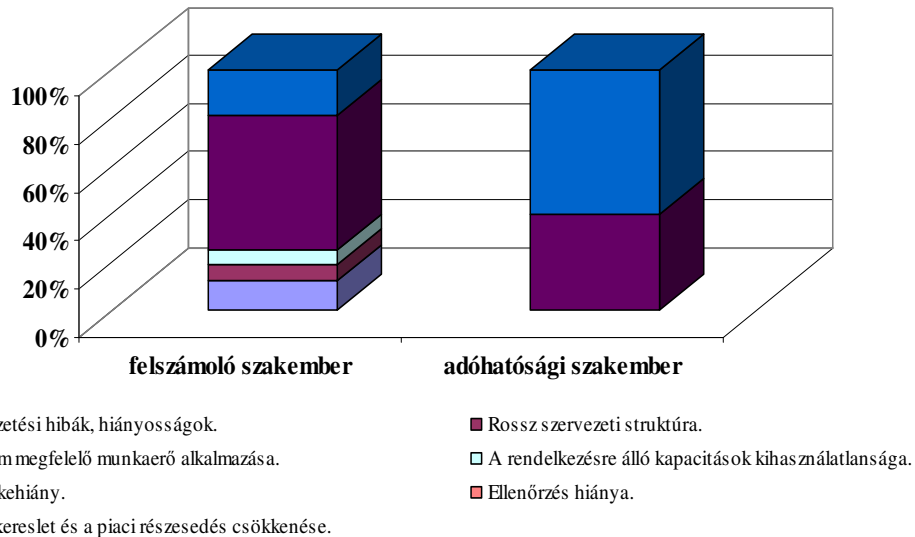
1. ábra A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásához vezető külső okok
Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés

A külső okok közös jellemzője, hogy *a vállalkozások nem tudják befolyásolni, ilyen értelemben tehát nem megelőzhetőek*. Ezért a mezőgazdasági vállalkozások esetében *kiemelt jelentősége van a külső tényezőkhöz történő alkalmazkodásnak a fizetéseképtelenség megelőzésében*.

A fizetéseképtelenség kialakulásához a külső okok mellett *belső, a vállalkozástól függő okok* is vezethetnek, melyek a mezőgazdasági vállalkozások fizetéseképtelenségéhez vezető okok között *általában kisebb gyakorisággal* fordulnak elő. Ennek ellenére a leggyakoribb felszámoláshoz vezető *belső okok megismerése is fontos*, hiszen azok a gazdálkodásra folyamatosan ható *kedvezőtlen külső tényezők hatásával összeadódva könnyen csődhelyzetet idézhetnek elő*. Emellett ezek azok a tényezők, amelyeken a vállalkozás szükség esetén változtatni tud, ezáltal javulhat a külső tényezőkhöz való alkalmazkodóképessége.

Az általam vizsgált vállalkozások körében a felszámoláshoz vezető belső okok között a saját tőkehiány és hibás vezetői döntések említhetők.

A megkérdezett adóhatósági- és felszámoló szakemberek tapasztalatai alapján a mezőgazdasági vállalkozások fizetéseképtelenségét leggyakrabban előidéző belső okok *saját tőkehiány, a kereslet és a piaci részesedés csökkenése, valamint a vezetői hibák*. (2. ábra)

2. ábra A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásához vezető belső okok

Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés

A mintában szereplő vállalkozásoknál azt tapasztaltam, hogy *fizetéképtelenségük kialakulásában nagy szerepe volt a felvett hitelekkel kapcsolatos kötelezettségeknek. A kedvezőtlen külső jelenségek miatt bekövetkezett jövedelmezőség romlással párosulva, a jellemzően jelzáloggal biztosított hitelek tőkerészének és kamatainak megfizetése rövid időn belül a vállalkozások fizetéképtelenségéhez vezetett.*

A kérdőíves felmérésben résztvevő *szakemberek tapasztalatai* ehhez hasonlóan alakultak. Tapasztalataik *szerint a mezőgazdasági vállalkozások ellen lefolytatott felszámolások több, mint 50%-a esetén volt jellemző a hitelállománnyal összefüggő magas tőketörlesztés és kamatfizetési kötelezettség.*

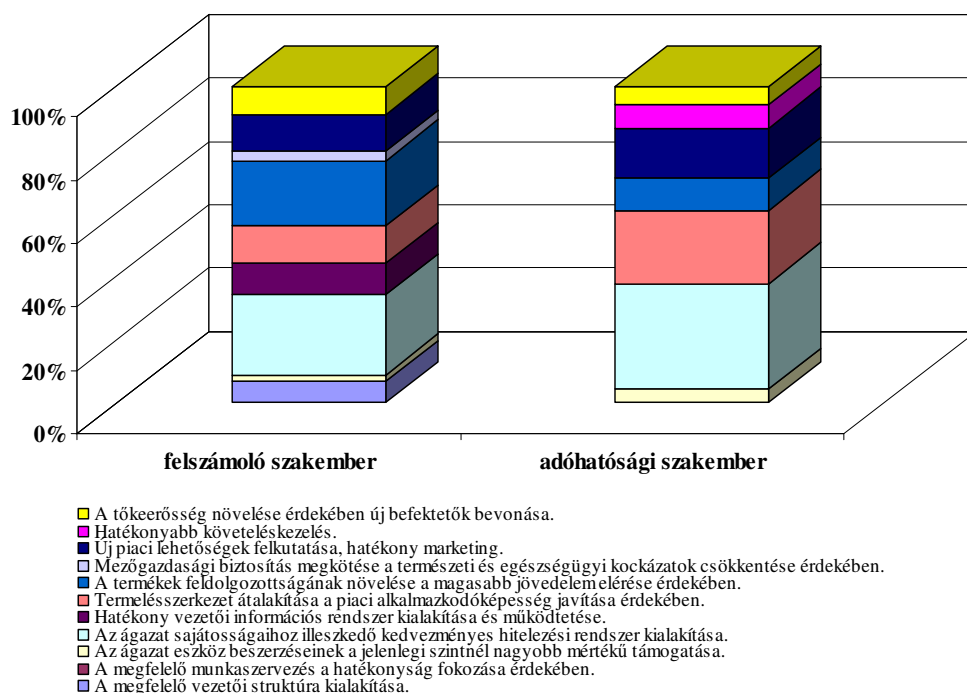
A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásához vezető leggyakoribb *okok feltárása azért szükséges*, mert ezek ismeretében van lehetőség *a fizetéképtelenségük megelőzésére alkalmazható eszközök meghatározására.*

A vizsgált vállalkozások vonatkozásában a fizetéképtelenségükhöz vezető leggyakoribb okok alapján az alábbi eszközöket tartom *a csődhelyzet megelőzésére alkalmas eszköznek:*

- tőkebevonás;
- mezőgazdasági kockázatokra kötött biztosítás;
- új piacok felkutatása.

A válaszadó szakemberek tapasztalatai alapján a mezőgazdasági vállalkozások fizetéseképtelenségének megelőzésére leginkább alkalmas eszközök (3. ábra):

- az ágazat sajátosságaihoz illeszkedő kedvezményes hitelezési rendszer;
- a termékek feldolgozottságának növelése;
- új piaci lehetőségek felkutatása;
- termelésszerkezet átalakítása.

3. ábra A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásának megelőzésére alkalmazható eszközök

Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés

A felmérésben résztvevő szakemberek legnagyobb része a kedvezményes hitelezési rendszer kialakítását javasolta a mezőgazdasági vállalkozások fizetéseképtelenségének megelőzésére. Az ágazatra kialakított *kedvezményes hitelezési rendszer valóban elősegítené a fizetéseképtelenség megelőzését, azonban a kedvezményes hitelek nem pótolják a megfelelő tőkeerőt, ezért úgy vélem, a mezőgazdasági befektetés kedvezőbbé tétele a felszámolások elkerülésének legfontosabb eszköze.*

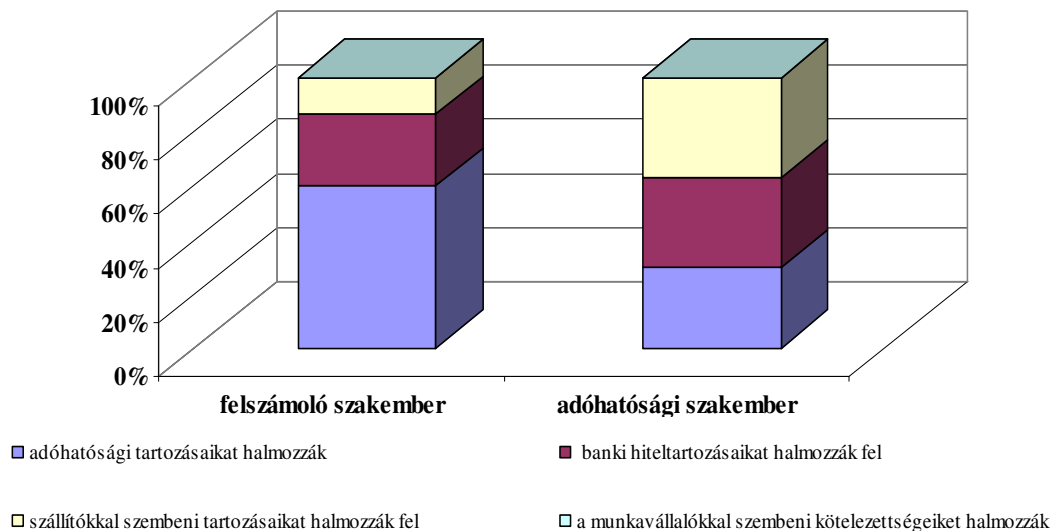
Kutatásom során megállapítottam, hogy *a mezőgazdaságban lefolytatott felszámolások leggyakrabban a Csődtörvény 1992. évi bevezetését követő 10 éves időszakra tehetőek, melyek leginkább a szövetkezeti formában működő szervezeteket érintették.* Ennek oka, hogy a rendszerváltozást követően a korábbi mezőgazdasági termelőszövetkezetek döntő részben új típusú szövetkezetté alakultak át, melynek során számos problémával

kellett szembenézniük. A tagok kiválása sok esetben olyan mértékű vagyonszűkítéssel járt, hogy az újonnan létrejött szövetkezet a mezőgazdasági termelésre alkalmas eszközökkel eleve nem rendelkezett. Komoly nehézségeket okozott az utód szövetkezeteknek az is, hogy a jogelőd termelőszövetkezetek kötelezettségei őket terhelték. Az örökölt adósságok esetenként olyan mértékűek voltak, hogy visszafizetésük a jogutód számára lehetetlen volt. További problémát jelentett számukra az addigi biztos piacok elvesztése, illetve az ágazat rendszerváltozást követő évekre jellemző általános válsága.

Kutatásaim során azt is vizsgáltam, hogy *a fizetéseképtelenné vált mezőgazdasági vállalkozások milyen jellegű tartozásokat halmoztak fel* leginkább, azaz a felszámolást megelőző válsághelyzetben mely kötelezettségeknek nem tudtak eleget tenni.

Az általam vizsgált vállalkozások többsége a felszámolásukat megelőző években *adójellegű tartozásait* halmozta fel, ezen kívül a *ki nem egyenlített hiteltartozások* voltak jellemzőek.

A megkérdezett *adóhatósági szakemberek* tapasztalatai szerint a fizetéseképtelenné vált mezőgazdasági vállalkozások leggyakrabban *a hitelt nyújtó bankok*, a *felszámolók* tapasztalatai szerint az *adóhatóság felé* adósdottak el. (4. ábra)

4. ábra A fizetéseképtelenné vált mezőgazdasági vállalkozások által felhalmozott kötelezettségek

Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés

A szállítók felé történő eladósodás a mintában és a szakemberek tapasztalatai alapján is a mezőgazdasági vállalkozások alacsony hányadára jellemző. A *fizetésektelelné válás folyamatának kezdetét tehát egyértelműen jelzi, ha a vállalkozás adó- és hiteltartozásainak kiegyenlítését elhalasztja annak érdekében, hogy egyéb kötelezettségeinek eleget tudjon tenni.*

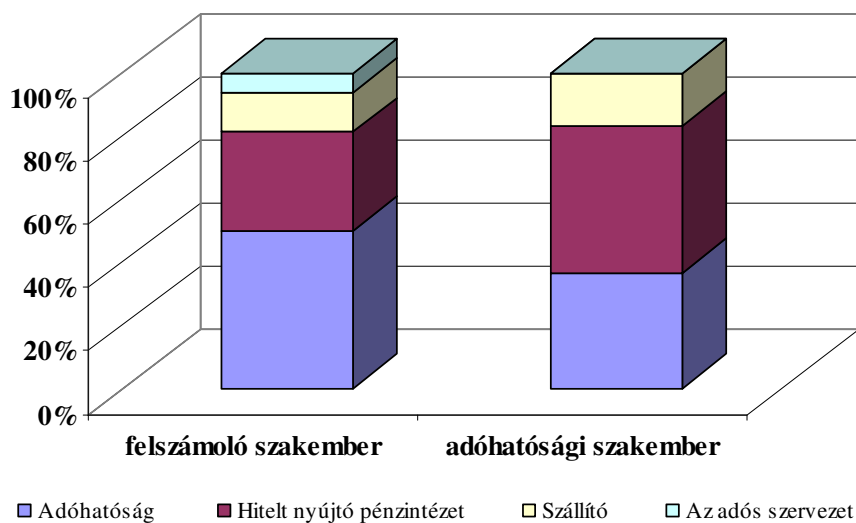
A felhalmozott kötelezettségek jellegével összefüggésben megvizsgáltam, hogy a *mezőgazdasági vállalkozások elleni felszámolásoknak ki, illetve mely szervezet(ek) a kezdeményezői leggyakrabban.*

A mintában szereplő vállalkozások *több mint felénél az APEH* volt a felszámolás kezdeményezője, *emellett a hitelező pénzintézet által kezdeményezett eljárások voltak leginkább jellemzőek.*

A kérdőíves felmérésben résztvevő szakemberek tapasztalatai ehhez hasonlóak:

- *az adóhatósági szakemberek szerint a hitelt nyújtó pénzintézetek,*
- *a felszámolók szerint az APEH*

által kezdeményezett felszámolások a legjellemzőbbek a mezőgazdaságban. (5. ábra)

5. ábra A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásának kezdeményezői

Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés

A mezőgazdasági vállalkozások felszámolása viszonylag *kevés esetben indul meg szállító kezdeményezésére* (a mintában szereplő vállalkozások esetében és a szakemberek tapasztalatai alapján is). Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy a felhalmozott adósságok között a ki nem egyenlített szállítói tartozások aránya kisebb,

mint az APEH és pénzügyi tartozások aránya. Másrészt sok szállító nem él a felszámolás megindításával, mint a követelése érvényesítésének eszközével. A szállítók fizetési igényét a felszámolási eljárásban ugyanis a hitelezők kielégítési sorrendjének a végén veszik figyelembe, mely igen alacsony valószínűséggel térül meg számukra.

A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásához vezető leggyakoribb okok feltárása mellett *kutatásaim céljaként tűztem ki annak vizsgálatát, hogy a vizsgált vállalkozások fizetési képességének kialakulása előre jelezhető volt-e a felszámolási eljárás megkezdése előtt.*

A fizetési képességet általában egy válsághelyzet előzi meg, melynek időben történő felismerése a vállalkozás fennmaradásához nélkülözhetetlen. Mivel a mezőgazdasági vállalkozások esetében a válsághelyzetet, valamint a fizetési képességet jellemzően külső tényezők idézik elő, kiemelten fontos számukra a csődelőrejelzés eszközeinek alkalmazása. Az időben észlelt, kialakulóban levő krízishelyzet lehetővé teszi a külső, tényezők kedvezőtlen hatásainak enyhítését, az azokhoz történő alkalmazkodást.

A mintában szereplő vállalkozások fizetési képességének előre jelezhetőségét megvizsgáltam egyszerű, mutatószámok és három klasszikus csődmódel alkalmazásával a felszámolásukat megelőző három éves időszakra vonatkozó beszámoló adatainak segítségével.

A vizsgálataim alapján megállapítottam, hogy az egyszerű, mutatószámokon alapuló elemzés a mintában szereplő vállalkozások esetében alkalmas a fizetési képesség veszélyének előre jelzésére. Az általam vizsgált vállalkozásokra vonatkozóan négy mutatószám alakulását elemeztem a felszámolás megkezdését megelőző három évben, melyek közül három, a likviditási gyorsráta, az árbevétel arányos adózott nyereség és a vevők-szállítók arányának időbeli alakulása egyértelműen utalt a csődhelyzet bekövetkezésének valószínűségére.

Vizsgálataim eredményeként azt is megállapítottam, hogy a mintában szereplő vállalkozások többségénél a Springate féle eredeti csődmódel a fizetési képesség kialakulását jelezte a felszámolásukat közvetlenül megelőző évben, illetve megállapítható volt a modell segítségével meghatározható Z együttható értékének folyamatos romlása.

A vizsgált vállalkozások meghatározó részénél az Altman féle Z módel nem nyilvános vállalkozásokra kidolgozott változata is alkalmasnak bizonyult a csődhelyzet előrejelzésére. Ennél a modellen is megfigyelhető volt a modell alapján meghatározott

Z érték fokozatos romlása a felszámolást megelőző harmadik évtől kezdődően, és a felszámolást közvetlenül megelőző években a Z értéke majdnem mindegyik vállalkozásnál a csődbejutást valószínűsítette.

A mintában a *Springate féle módosított csődmodell nem bizonyult alkalmasnak a csőd előre jelzésre*, mivel még a felszámolást közvetlenül megelőző évben a vállalkozások kevesebb, mint felénél utalt a fizetéképtelenségre.

A csődmodellek egyike sem volt képes előre jelezni az ún. robbanásos válsághelyzeteket, a hirtelen fellépő, a vállalkozások fizetőképességére kedvezőtlenül ható tényezők ugyanis nem számszerűsíthetők.

Vizsgálataim eredményei *igazolták a kutatásom alapját képező hipotézist*, miszerint a tőkeszegény mezőgazdasági vállalkozások egyetlen rossz év alatt fizetéképtelenné, illetve működéképtelenné válhatnak. *A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásához vezető leggyakoribb okok leggyakrabban olyan külső okok (gazdaságpolitikai intézkedések és a piaci környezet kiszámíthatatlansága), melyek megelőzésében az államnak jelentős szerep tulajdonítható.* Ezeknek a tényezőknek a kedvezőtlen hatásait a csődelőrejelzés eszközeinek alkalmazásával a mezőgazdasági vállalkozások vezetői és tulajdonosai időben felismerhetik, ezáltal a vállalkozások felszámolása megelőzhető.

4. Az értekezés új, illetve újszerű eredményei

- 1) A Csődtörvény 1992. január 1.-i bevezetése óta *a mezőgazdaságban a legtöbb felszámolási eljárást a törvény bevezetését követő 10 évben, szövetkezetek ellen folytatták le, melyek jellemzően korábbi mezőgazdasági termelőszövetkezetek jogutódjaként alakultak. Számos jogutód szövetkezet a vagyoni kivonások miatt eleve mezőgazdasági termelésre alkalmatlan vagyon nélkül, jelentős adósságokat örökölve jött létre, mely által felszámolásuk elkerülhetetlen volt.*

- 2) *A mezőgazdasági vállalkozások fizetéseképtelenségét leggyakrabban külső, a vállalkozástól független okok idézték elő.*

- 3) *A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásához vezető, leggyakrabban előforduló külső okok:*
 - *Piaci környezet radikális változása*
 - *Gazdaságpolitikai intézkedések kiszámíthatatlansága*
 - *Kedvezőtlen természeti jelenségek által előidézett jövedelem kiesés*

A felsorolt tényezők - természetüknél fogva – számos mezőgazdasági vállalkozásra gyakoroltak kedvezőtlen hatást, ezek kivédéséhez megfelelő pénzügyi és vagyoni háttér szükséges. Az elegendő tartalékkal nem rendelkező mezőgazdasági vállalkozások számára ezek a tényezők felszámoláshoz vezethetnek, mivel a külső tényezők kedvezőtlen hatásait nem képesek elhárítani,

- 4) *A mezőgazdasági vállalkozások fizetéseképtelenségét előidéző, leggyakrabban előforduló belső okok:*
 - *Kereslet és a piaci részesedés csökkenése*
 - *Tőkehiány*
 - *Vezetési hibák, hiányosságok*

- 5) *A mintában szereplő vállalkozások beszámoló adatainak felhasználásával megállapítottam, hogy a fizetéseképtelenség kialakulásának folyamata az egyszerű mutatószámok alkalmazásával nyomon követhető volt.*

- 6) A mintában szereplő mezőgazdasági vállalkozások esetében *a Springate féle csődmodell eredeti változata, valamint az Altman féle csődmodell nem nyilvános vállalkozásokra kidolgozott változata a csődhelyzet előrejelzésére alkalmasnak bizonyultak.*

5. Az eredmények gyakorlati hasznosíthatósága

Kutatásaim eredményeként megállapítottam, hogy a mezőgazdasági vállalkozások fizetéképtelenségének kialakulását számos esetben a vállalkozástól független, külső tényezők idézik elő, melyek a működés során egyéb kedvezőtlen hatásokkal összeadódva felszámolóhoz vezetnek. A külső okok vállalkozásokra gyakorolt hatása azonban elkerülhetetlen. A vállalkozások elsődleges feladata a fizetéképtelenség megelőzése érdekében az ezekhez való alkalmazkodás, a külső tényezők kedvezőtlen hatásainak csökkentése.

A fizetőképességet veszélyeztető tényezőkhez való alkalmazkodás érdekében szükséges, hogy a mezőgazdasági vállalkozások vezetői időben felismerjék a vállalkozás válsághelyzetére, csődveszélyre utaló jeleket.

Elvégzett kutatásaim igazolták, hogy a mutatószámokon alapuló elemzés, valamint az Altman féle csődmodell nem nyilvános változatán és az eredeti Springate féle csődmodellen alapuló elemzés alkalmasak a fizetéképtelenség előrejelzésére.

Hasznos lenne a mezőgazdasági vállalkozások vezetőivel és tulajdonosaival megismertetni a csődhelyzet előrejelzésére alkalmazható módszereket egy tájékoztató füzet formájában. Az általam bemutatott modellek előnye, hogy a szükséges adatok az egyszerűsített éves beszámoló összeállítására kialakított számviteli rendszerből előállíthatók, és alkalmazásuk nem igényel speciális számítástechnikai háttérrel.

A válsághelyzetek előrejelzésére és kezelésére alkalmas eszközök szélesebb körű megismerését és alkalmazását a mezőgazdasági szaktanácsadási rendszerhez hasonló rendszer kialakítása szintén elősegíthetné.

6. Publikációk az értekezés témakörében

Tudományos könyv/könyvrészlet magyar nyelven

- 1. Kotormán A. (2005):** Társasági adó. Helyi adók. Nyugdíj, és egészségbiztosítási járulékok, EHO. Munkaadói és munkavállalói járulék. Az adózás rendje. In Vállalkozások pénzügyei és elszámolása. Bács Z.-Fenyves V. (szerk.) Szaktudás Kiadó Ház, 2005. 161-169.p., 176-192.p. 0,15
- 2. Kotormán A. (2007):** A felszámolási eljárás számviteli feladatai Bulgáriában. In Elszámolási célok, feladatok és a számvitel oktatása. Bács Z.-Jávor A. (szerk.) Debreceni Egyetem Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, 2007. 75-80.p. 0,15

Külföldön idegen nyelven teljes terjedelemben megjelent előadás

- 3. Kotormán A. (2002):** The Possibilities of Development, Survival and Liquidation in the Food Industry in the Debrecen Region. International Conference „Agricultural and Food Sciences Processes and Technologies” Lucian Blaga University of Sibiu, Sibiu 2002. október 31- november 1. 269-276. p. 0,3
- 4. Kotormán A. (2002):** Crisis Management in the Food Sector. International Conference „Agricultural and Food Sciences Processes and Technologies” Lucian Blaga University of Sibiu, Sibiu 2002. október 31- november 1. 263-269.p. 0,3

Magyarországon idegen nyelven teljes terjedelemben megjelent előadás

- 5. Kotormán A. (2002):** Characteristics of Agricultural Enterprises’ Liquidation. A gazdaságtudomány fiatal kutatóinak második gödöllői nemzetközi konferenciája, Gödöllő 2002. október17-18. Volume I. 170-178. p. 0,15

Magyar nyelven megjelent előadás idegen nyelvű összefoglalóval

- 6. Kotormán A. (2001):** A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásának számviteli feladatai és gyakorlati tapasztalatai-különös tekintettel Hajdú-Bihar megyére. Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Sopron, 2001. április 17-20. 45.p.. 0,1
- 7. Kotormán A. (2003):** A felszámolási eljárás számviteli kérdései hazánkban és az Európai Unióban. „Agrárgazdaság, vidékfejlesztés és agrárinformatika az évezred küszöbén” Nemzetközi Konferencia. Debreceni Egyetem ATC 0,1

Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, Debrecen, 2003. április 01-02. 259.p.+CD

8. Kotormán A. - Herczeg A. – Bács Z. (2007): A felszámolási eljárás számviteli feladatai Magyarországon és Bulgáriában. Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés, Agrárinformatika Nemzetközi Konferencia (AVA3), Debreceni Egyetem AMTC Agrárgazdasági- és Vidékfejlesztési Kar, Debrecen, 2007. március 20-21., CD 0,03

9. Kotormán A. (2002): A felszámolást megelőző válsághelyzet a mezőgazdaságban XLIV. Georgikon Napok. Veszprémi Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar, Keszthely 2002. szeptember 26.-27. 122.p.+CD 0,1

Magyar nyelvű tudományos folyóirat idegen nyelvű összefoglalóval

10. Kotormán A. (2009.): A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásához vezető okok elemzése a fizetési képtelenség megelőzése érdekében. Gazdálkodás, LIII. évfolyam, 4. szám. Budapest, 2009. augusztus. 364-369.p. 0,2

Idegen nyelvű tudományos folyóirat

11. Kotormán A. (2009.): A Study of the Causes Leading to the Liquidation of Agricultural Enterprises, APSTRACT, Applied Studies In Agribusiness And Commerce, Vol.3. Numbers 5-6. 2009, Budapest, 2009. augusztus. 123-127.p. 0,4

Összesen: 1,98